

Reeks 'De waarde van de annotatie'

arsaequi.nl/maandblad AA20170237

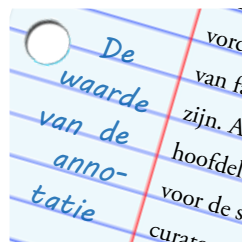
VORM OF INHOUD: DE ANNOTATIE ALS WETENSCHAPPELIJKE PUBLICATIE?

Bart Krans*

* Prof. mr. H.B. Krans is hoogleraar Burgerlijk recht en Burgerlijk procesrecht, Universiteit Leiden. Deze bijdrage is een bewerkte versie van de voordracht die de auteur hield op het symposium 'Op het Snij(ders)vlak van theorie en praktijk' op 17 juni 2016 te Leiden. Aanleiding voor dat symposium was de 300e NJ-noot van prof. mr. H.J. Snijders.

- 1 F.B. Bakels, 'Noten spiegelen', AA 2016, p. 984-989 (AA20160984); J.M.J. Chorus, 'Noten van HJS en de feitenrechter', AA 2017, p. 65-69 (AA20170065); B.T.M. van der Wiel, 'De advocaat en zijn noten: consumptie, product en wapen. Een triptiek', AA 2017, p. 152-154 (AA20170152).
- 2 Bijvoorbeeld Ars Aequi en het Nederlands Tijdschrift voor Burgerlijk Recht.
- 3 Bijvoorbeeld het Maandblad voor Vermogensrecht.
- 4 Bijvoorbeeld Jurisprudentie Burgerlijk procesrecht en de Nederlandse Jurisprudentie.
- 5 Over de juridische annotatie is uitgebreid geschreven door Gijs van Dijk: G. van Dijk, *Kwaliteit van de juridische annotatie*, Den Haag: BJu 2011.
- 6 Vergelijk Asser/Vranken, *Algemeen Deel***** 2014/143; M.T. Beumers & R. de Graaff, 'De waarde van de annotatie', AA 2016, p. 983 (AA20160983); Bakels 2016, par. 1 en 2.
- 7 De exacte benaming zal verschillen per faculteit.
- 8 R.J.N. Schlössels, 'De noot van de toekomst – De toekomst van de noot?', AA 2012, p. 230-233 (AA20120230), p. 231.
- 9 Asser/Vranken, *Algemeen Deel***** 2014/59.

De annotatie wordt niet zonder meer als wetenschappelijk gewaardeerd. Noten zijn er echter in diverse soorten en verschillende smaken. Betoogd wordt dat niet de vorm, maar de inhoud van de noot beslissend is voor de vraag of het een wetenschappelijke publicatie is. Dat moet evenzeer gelden voor artikelen en andere soorten publicaties.

1 Is een noot een wetenschappelijke publicatie?

Over de annotatie is in de voorgaande publicaties in deze reeks al veel boeiends gezegd.¹ Aandacht voor de annotatie is ook begrijpelijk. Er wordt nogal wat

geannoteerd. Diverse tijdschriften publiceren annotaties. Soms is daar een afzonderlijke rubriek aan gewijd,² soms staan annotaties tussen artikelen,³ en soms zijn de annotaties het hoofdgedicht of het enige gerecht.⁴ Belangrijke arresten worden niet zelden in meer dan één tijdschrift geannoteerd.

Wat is de wetenschappelijke status van de civiele annotatie?⁵ Die wetenschappelijke status lijkt in afgelopen jaren verminderd.⁶ De annotatie wordt niet aan elke juridische faculteit in Nederland zonder meer als wetenschappelijk gewaardeerd. De noot wordt dan gekwalificeerd als andersoortige publicatie, bijvoorbeeld als vakpublicatie.⁷ Dat zegt iets over de waardering van noten. Is het terecht dat noten niet zonder meer als wetenschappelijk worden gekwalificeerd?

Is het terecht dat noten niet zonder meer als wetenschappelijk worden gekwalificeerd?

2 Diverse soorten en verschillende smaken

Waarom wordt de annotatie tegenwoordig niet zonder meer als wetenschappelijk aangemerkt?⁸ Vranken wijst er met recht op dat de rechtswetenschap nog

geen redelijk algemeen gedeelde conventies, eisen en spelregels voor annotaties en vergelijkbare publicaties heeft ontwikkeld.⁹ Bij die signalering sluit ik mij graag aan. De rechtswetenschap hanteert geen eenduidig begrip 'noot'.

Om de noot maar eens bij de horens te vatten: annotaties kunnen korte opmerkingen zijn over uitspraken van lagere rechters. Het kan gaan om meer of minder vluchtige blogs waarin uitspraken worden besproken of geduid, al dan niet stevig opiniërend. Het kan ook een voor de praktijk handzame samenvatting betreffen of praktische tips, bijvoorbeeld in verband met standaardcontracten of processuele handelingen. En er zijn grondige beschouwingen en soms lange analyses van arresten van Nederlandse rechters of supranationale gerechten met rechtsvergelijking en systeemduiding waarin nadrukkelijk 'iets' wordt toegevoegd.

Annotaties zijn er in diverse soorten en verschillende smaken. Wat thans onder de noemer noot wordt gepresenteerd, is geen eenduidig strak afgebakend type publicatie

Annotaties zijn er dus in diverse soorten en verschillende smaken. Wat thans onder de noemer noot wordt gepresenteerd, is geen eenduidig strak afgebakend type publicatie. Alleen al om die reden ligt het niet voor de hand één algemene sticker te plakken op elke publicatie die annotatie heet. Deze diversiteit aan annotaties impliceert mijns inziens dat een noot noch per definitie 'wetenschappelijk', noch per definitie 'niet wetenschappelijk' is.

3 Onderzoeksmateriaal

Uitspraken zijn voor juristen vanzelfsprekend een voornaam voorwerp van onderzoek. Dat geldt in het privaatrecht natuurlijk in het bijzonder voor arresten van de Hoge Raad. Ook uitspraken van lagere rechters kunnen echter relevant zijn voor wetenschap en/of praktijk.

In andere wetenschappen, bijvoorbeeld natuurkunde en scheikunde, worden proeven gedaan. De wetenschappers zien wat er gebeurt en analyseren de resultaten. Als onze collega's in die vakgebieden de resultaten van de proeven bestuderen en beschrijven, zullen ze dat ongetwijfeld wetenschappelijk noemen.¹⁰ Als op een dag de zon schijnt ligt zelfs publicatie in *Nature* (of een blad van een vergelijkbaar statuut) mogelijk in het verschiet. Een annotatie gaat niet over een proef of een test, maar toch.

Het is bekend dat annotaties kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het recht.¹¹ Het is aannemelijk, zo stelt Damen, dat annotaties soms invloed hebben op rechtspraak.¹² Bakels heeft eerder in deze reeks geschreven dat de civiele kamer van de Hoge Raad kritische commentaren op zijn rechtspraak bespreekt en dat die commentaren soms aanleiding zijn om van die rechtspraak terug te komen of om deze nader toe te lichten.¹³ De literatuur over de rechtspraak inzake de zogenaamde klachtplicht in het privaatrecht is daar een voorbeeld van.¹⁴

Het is bekend dat annotaties kunnen bijdragen aan de ontwikkeling van het recht

4 Annotaties versus artikelen?

Bij een artikel dat als wetenschappelijk wordt gekwalificeerd begint de auteur in zeker opzicht 'from scratch'. De auteur kiest het onderwerp, bakent de materie af, formuleert zijn centrale vraag, zet zich aan een beantwoording en concludeert. Dat kan op vele manieren. Er kan andere literatuur zijn om op voort te bouwen (of juist niet). Er kan veel rechtspraak zijn (of juist niet) of nieuwe wetgeving (of juist niet). Het is echter de auteur die van aanvang af de bakens zet en het artikel vormgeeft.

Het verschil in uitgangspunt hoeft naar mijn idee niet zonder meer mee te brengen dat een noot minder werk is of wetenschappelijk minder gezaghebbend is dan een artikel

Bij een annotatie ligt dat iets anders. Men zou kunnen stellen dat een deel van het kader min of meer wordt aangereikt. Een annotatie kan, aldus Hondius, heel belangrijk zijn, heel goed geschreven en heel doorwrocht zijn, maar het is en blijft een afgeleide publicatie.¹⁵ Men zou kunnen stellen dat de auteur immers de te bespreken uitspraak als basis heeft, waardoor de onderzoeksvraag in een noot door de uitspraak

min of meer kan zijn aangereikt. Zo een uitgangspunt ontbreekt bij een artikel. De te bespreken uitspraak is echter maar een deel van het onderzoeksmateriaal. Dat er een concrete uitspraak ligt, hoeft de uitwerking van de vraag niet eenvoudiger te maken. Het kan de noot echter wel onderscheiden van artikelen. Dit verschil in uitgangspunt hoeft naar mijn idee niet zonder meer mee te brengen dat een noot minder werk is of wetenschappelijk minder gezaghebbend is dan een artikel.

De noot is een rechtswetenschappelijk geschrift, zo heeft Bloembergen opgemerkt.¹⁶ Annoteren is zijns inziens wetenschap bedrijven. Hij spreekt in dit verband van zaaksgebonden, op een rechtszaak betrokken wetenschap. De werkzaamheden van een annotator bespreekt hij ook uitgebreid: omgaan met feiten, lezen, interpreteren, omgaan met het rechtssysteem en regels, 'court watching' en kritiseren (of kritisch opiniëren).¹⁷ Het lezen van arresten blijft een moeilijke kunst, die je het beste leert door het veel te doen, aldus Bloembergen.¹⁸ In een bijdrage onder de titel 'Annoteren, een summum van rechtswetenschappelijk presteren' heeft Snijders opgemerkt dat de annotatie de ultieme verbinding vormt tussen praktijk en theorie, zijn en behoren, oud en nieuw.¹⁹ Dat zijn treffende bewoordingen. In een bijdrage over een zoektocht naar de wortels van het annoteren sluit Jansen aan bij deze woorden met zijn conclusie dat het de hoogste tijd wordt om het eigen karakter van de Nederlandse rechtsbeoefening eens te respecteren.²⁰

Er zijn goede argumenten voor, maar ook tegen de wetenschappelijkheid van de annotatie. Dat geldt echter evenzeer voor andere publicatievormen

Er zijn goede argumenten voor, maar ook tegen de wetenschappelijkheid van de annotatie.²¹ Dat geldt echter evenzeer voor andere publicatievormen. Artikelen in tijdschriften kunnen het predicaat wetenschappelijk krijgen. Ook voor artikelen kan men argumenten noemen pro en contra wetenschappelijkheid. Commentaren op wetsvoorstellen zijn in de regel niet wetenschappelijk. Ook dat kan begrijpelijk zijn, maar ook voor die categorie is denkbaar dat er dusdanig goede en doorwrochte commentaren zijn die het predicaat wetenschappelijk verdienen. Voor boekbesprekingen geldt hetzelfde. Voor commentaren op wetsartikelen en boekbesprekingen kan men stellen dat het 'afgeleide' publicaties zijn, maar dat hoeft naar mijn idee net als bij annotaties niet te betekenen dat dit type publicaties per definitie niet wetenschappelijk is. Artikelen hoeven niet altijd wetenschappelijk te zijn.²²

5 Niet de vorm, maar de inhoud

Het is naar mijn idee vreemd dat de vorm beslissend is voor de vraag of een annotatie wetenschappelijk is. Is het niet juist de inhoud die doorslaggevend moet zijn? Voor de rubricering zou het niet moeten uitma-

10 Aldus ook Schlössels 2012, p. 231.

11 Vergelijk C.J.H. Jansen die in verband met het 19de-eeuwse tijdschrift *De Juridische Spectator* opmerkt dat de bespreking van arresten en vonnissen erop gericht was bij te dragen aan de ontwikkeling van het inzicht in privaatrechtelijke leerstukken door bespreking van praktijkgevallen ('De Nederlandse bakermat van het annoteren', *NJB* 2003, p. 1758).

12 L.J.A. Damen, 'De invloed van bestuursrechtelijke annotaties op de rechtspraak', *NTB* 2016/35, p. 280-281.

13 Bakels 2016, p. 986.

14 Waarover F.B. Bakels, 'Totstandkoming en uitleg van uitspraken van de Hoge Raad', *AA* 2015, p. 927-938 (AA20150927). Zie over annoteren ook E.H. Hondius, 'Over het annoteren van arresten. Naar aanleiding van HR 18 juni 2010, LJN BM0893 m.nt. E.S. Daalder', in: A.G. Castermans e.a. (red.), *40 jaar practicum. Rondom onroerend goed*, Deventer: Kluwer 2010, p. 146.

15 Vergelijk Hondius 2010, p. 146.

16 A.R. Bloembergen, 'Over het annoteren van arresten', *NTBR* 2002, afl. 3, p. 93.

17 Zie hierover eerder in deze reeks, Chorus 2016, p. 66-67.

18 Bloembergen 2002, p. 89.

19 H.J. Snijders, 'Annoteren, een summum van rechtswetenschappelijk presteren?', *NTBR* 2003, afl. 4, p. 173.

20 Jansen 2003, p. 1757-1759. Zie over de historische ontwikkeling van rechtspraakverzameling uitgebreid W.J. Zwalve & C.J.H. Jansen, *Publiciteit van Jurisprudentie*, Deventer: Kluwer 2013, verschenen naar aanleiding van het honderdjarig bestaan van de Nederlandse Jurisprudentie.

21 Zie over de aan noten te stellen eisen o.m. Asser/Vranken, *Algemeen Deel***** 2014/60; Bakels 2016, p. 985 en Chorus 2016, p. 66-68.

22 Deze bijdrage vind ik geen wetenschappelijk artikel.

ken of de bijdrage als annotatie wordt gepubliceerd of als artikel verpakte annotatie. Voor bijvoorbeeld boekbesprekingen en commentaren bij wetsartikelen geldt in grote lijnen hetzelfde. Bij de inhoudelijke beoordeling kan men vervolgens meewegen dat de annotatie of boekbespreking een afgeleid karakter heeft. Ik zie echter niet goed in waarom annoteren per definitie een ander stempeltje zou moeten hebben dan juridische artikelen of bijdragen die wel het predicaat wetenschappelijk dragen.

Het is naar mijn idee vreemd dat de vorm beslissend is voor de vraag of een annotatie wetenschappelijk is. Is het niet juist de inhoud die doorslaggevend moet zijn?

Noten zijn er in diverse soorten en verschillende smaken, maar dat geldt evenzeer voor andere wetenschappelijke publicaties. Het formele criterium (wel of geen annotatie) heeft ontegenzeggelijk voordelen. Maar het heeft ook iets willekeurigs. Als de auteur een noot 'verpakt' als artikel kan daarmee de kwalificatie veranderen. Om een ander voorbeeld te noemen: een publicatie in een andere taal dan het Nederlands kan thans in bepaalde gevallen als wetenschappelijk worden gerangschikt. Toch is zo'n publicatie naar mijn idee niet per definitie beter dan een stevige annotatie.

Uitgaande van een formeel criterium zou men desgewenst ook nadere onderscheidingen kunnen aanbrengen, bijvoorbeeld tussen noten bij rechtspraak van de Hoge Raad of uitspraken van lagere rechters, tussen noten bij 'gewone' arresten en arresten waarin de Hoge Raad antwoord geeft op een prejudiciële vraag, tussen noten bij arresten van de Hoge Raad en arresten van het Europese Hof van Justitie en tussen noten waarin wel of geen supranationale

dimensie speelt. En zo kunnen er nog wat varianten worden bedacht. Wat mij betreft is dat al niet aan de orde. Dat maakt het onnodig formeel en complex. Belangrijker: dergelijke verschillen zeggen op zichzelf ook niets over de complexiteit en het wetenschappelijk karakter van de publicatie.

6 Tot besluit

Als het resultaat van het inhoudelijke oordeel is dat een annotatie niet wetenschappelijk is, is er ook geen man overboord. Dergelijke publicaties dienen immers ook te worden gewaardeerd, al was het maar gelet op de hanteerbaarheid van het privaatrecht en de dienstbaarheid van de rechtswetenschap aan de praktijk.²³

Dat de vorm beslissend is en niet de inhoud is merkwaardig. En eigenlijk ook weinig passend in een juridische context

'Niet wetenschappelijk' omdat het een annotatie is, bevreemdt. De inhoudelijke benadering is natuurlijk ook niet vrij van nadelen. Een belangrijk aspect kan zijn dat het arbitrair wordt. Er moet immers een oordeel over de inhoud worden gegeven. De huidige benadering is in wezen echter ook arbitrair. En in het thans geldende regime is die willekeur gebaseerd op formele aspecten. Een ander nadeel van de inhoudelijke benadering is de werklast voor de 'classificeerders' (bijvoorbeeld leiders of coördinatoren van onderzoeksprogramma's). Zij kunnen niet meer afgaan op de vorm, maar moeten inhoudelijk gaan kijken. Die toegenomen werklast voor de rangschikking van annotaties is een serieuze puzzel, temeer omdat het niet alleen voor noten hoeft te gelden maar ook voor andere soorten publicaties. Maar dat de vorm beslissend is en niet de inhoud is merkwaardig. En eigenlijk ook weinig passend in een juridische context.

²³ Zijn de tijden dat in universitaire gremia aan 'valorisatie' waarde werd gehecht weer, of nog, in beeld?